

Παλαιολιθικό Σεμινάριο

Σε μια κοινή προσπάθεια για τη συνομιλία της Παλαιολιθικής Αρχαιολογίας στην Ελλάδα με το ειδικό και ευρύ κοινό, τα Τμήματα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και του Πανεπιστημίου Κρήτης αναλαμβάνουν την πρωτοβουλία διοργάνωσης διαρκούς επιστημονικού σεμιναρίου. Το σεμινάριο θα λειτουργήσει ως forum για την παρουσίαση και συζήτηση των σύγχρονων θεωρητικών ρευμάτων και των αποτελεσμάτων της έρευνας πεδίου.

Πρόγραμμα

16 Δεκεμβρίου 2015

Naama Goren-Inbar, καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ιεροσολύμων

The Acheulian site of Gesher Benot Ya'aqon, Israel: environment, hominin culture, subsistence and adaptation

14 Ιανουαρίου 2016

Geoff Bailey, καθηγητής Πανεπιστημίου York

Submerged landscapes and hominin dispersals: a world perspective

18 Φεβρουαρίου 2016

Ανδρέας Ντάρλας, Διευθυντής Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας - Σπηλαιολογίας, Υπουργείο Πολιτισμού

Χίλιοι αιώνες προϊστορίας στη Μάνη: οι πολιτισμοί της Μέσης και της Ανώτερης Παλαιολιθικής

23 Μαρτίου 2016

Νένα Γαλανίδου, αναπλ. καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης

Η Λέσβος πριν από μισό εκατομμύριο χρόνια: οι αρχαιολογικές μαρτυρίες από τα Ροδαφνίδια

Απρίλιος 2016

Javier Baena Preysler, καθηγητής Αυτόνομου Πανεπιστημίου Μαδρίτης

The Lower and Middle Paleolithic in Madrid (Spain): recent discoveries

Μάιος 2016

Κατερίνα Χαρβάτη, καθηγήτρια Πανεπιστημίου Eberhard-Karls, Tübingen

Νέες παλαιοανθρωπολογικές έρευνες στα πλαίσια του προγράμματος PaGE, 2012-2015

Αμφιθέατρο "Αλ. Αργυριάδης"
Κεντρικό κτήριο Πανεπιστημίου Αθηνών (Πανεπιστημίου 30)
Ωρα 19.00. Είσοδος ελεύθερη

Υπεύθυνες διοργάνωσης:

Γεωργία Κουρτέση-Φιλιππάκη, αναπλ. καθηγήτρια Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Νένα Γαλανίδου, αναπλ. καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης

Παλαιολιθικό Σεμινάριο

Naama Goren-Inbar

Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ιεροσολύμων

**The Acheulian site of Gesher Benot Ya'aqon, Israel:
environment, hominin culture, subsistence and
adaptation**

**Η Αχελαιία θέση Gesher Benot Ya'aqon, Ισραήλ:
περιβάλλον, πολιτισμός, επιβίωση και προσαρμογή**

The Acheulian site of Gesher Benot Ya'aqon (GBY), located in the Hula Valley, northern sector of the Dead-Sea transform is stretching along 3.5 km of the Jordan River and its banks. The accumulation of tilted lake margin sediments interfingering with basalt flows began around 1.1 Ma and ended after 0.6 Ma. The excavations (1989-1997) exposed 34 m thick deposits at the site provide unique data sets on climate, environment, biology, culture and hominin behaviour. Hominin presence is known all long the section but the richest sites (15) occur above the M/B Boundary Chron providing information on Acheulian technology and cognition along the time trajectory. Reconstructions of paleoenvironment and habitats are based on fossil remains yielding an extremely rich typical Mediterranean biomass of diverse biogeographic origins. Identification of macro and micro organic material exhibit a typical Mediterranean environment similar to the extant flora with few extinctions. Fossil faunal is rich and include molluscs, ostracods, fish, amphibians, reptiles, birds, micromammals and medium to large mammals with dominant Palearctic biogeographic origin. Hominin occupations are recorded by thousands of lithic artifacts all assigned to Large Flake Acheulian culture. These assemblages show a continuous cultural tradition of the same tool kit along the time trajectory. Various reduction sequences of tools required developed cognitive abilities and continuous communication abilities interpreted as language. Evidence of hominin subsistence includes taphonomic data of carcass processing including extraction of marrow with preference of fallow deer, elephant, hippo and fish consumption. Edible Plant remains include nuts, USO, fruits, seeds and vegetables in association with stone artifacts and animal bones. Fire, present throughout was clearly instrumental in the expansion of diet and documented spatially. The GBY analyses provide novel results on hominin adaptations to a Mediterranean environment and on prolonged Levantine Corridor occupations, illustrating the mechanisms of diffusion along the African Great Rift system.

Τετάρτη 16 Δεκεμβρίου 2015, ώρα 19.00

Αμφιθέατρο "Αλ. Αργυριάδης"

Κεντρικό κτήριο Πανεπιστημίου Αθηνών (Πανεπιστημίου 30)

Είσοδος ελεύθερη

Υπεύθυνες διοργάνωσης:

Γεωργία Κουρτέση-Φιλιππάκη, αναπλ. καθηγήτρια Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Νένα Γαλανίδου, αναπλ. καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης

Παλαιολιθικό Σεμινάριο

Geoff Bailey

Καθηγητής Πανεπιστημίου York

Submerged Landscapes and Hominin Dispersals: a World Perspective

Υποθαλάσσια προϊστορικά τοπία και μετακινήσεις
των ανθρωπιδών: μια παγκόσμια οπτική

During the past decade, a wide range of new information and ideas has transformed our understanding about the pattern of human evolution and dispersal. New fossil discoveries, dates and genetic data have consolidated a long-standing consensus that our human origins are deeply rooted in Africa, with at least two major waves of expansion out of Africa: one associated with the emergence of the genus *Homo* (*H. ergaster*, *H. erectus*) about 2 million years ago, and a more rapid and far-reaching dispersal after about 150,000 years ago associated with the appearance of anatomically modern humans (AMH, or *H. sapiens*), perhaps driven by developments in seafaring, and greater emphasis on coastal and marine adaptations. Attention is now shifting to the chronology and geographical pathways of dispersal across the globe, the varying impact of changes in external factors – climate change and geological instabilities in the physical landscape – as major driving forces or constraints, and the possibility of multiple dispersal pathways involving sea crossings and coastlines as well as terrestrial and hinterland environments.

In this lecture, I will provide a broad survey of the new evidence, with a specific focus on the coastal hypothesis and the impact of sea-level change. Sea-level change has most probably acted as a major external driving force, but it also poses a formidable problem, because it has repeatedly exposed extensive tracts of attractive territory for human settlement and then submerged them again. The result is that most of the world's coastal regions and shorelines, where relevant evidence is most likely concentrated, are now deeply submerged under water. I shall explore these issues with particular reference to new field investigations conducted by the DISPERSE project in East Africa, the southern Red Sea and the Arabian Peninsula.

Πέμπτη 14 Ιανουαρίου 2016, ώρα 19.00

Αμφιθέατρο “Αλ. Αργυριάδης”

Κεντρικό κτήριο Πανεπιστημίου Αθηνών (Πανεπιστημίου 30)

Είσοδος ελεύθερη

Υπεύθυνες διοργάνωσης:

Γεωργία Κουρτέση-Φιλιππάκη, αναπλ. καθηγήτρια Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Νένα Γαλανίδου, αναπλ. καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης

Παλαιολιθικό Σεμινάριο

Ανδρέας Ι. Ντάρλας

Προϊστάμενος Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας -
Σπηλαιολογίας, Υπουργείο Πολιτισμού

*Χίλιοι αιώνες προϊστορίας στη Μάνη: οι πολιτισμοί
της Μέσης και της Ανώτερης Παλαιολιθικής*

*100,000 years of Mani prehistory: the cultures of
the Middle and Upper Palaeolithic*

Η χερσόνησος της Μάνης έχει διασώσει πολλά αδιατάρακτα κατάλοιπα της Παλαιολιθικής Εποχής, ίσως περισσότερα από κάθε άλλη περιοχή της Ελλάδας. Στους κατακόρυφους ψηλούς γκρεμούς που δεσπόζουν πάνω από τη θάλασσα, σε όλο το μήκος της δυτικής ακτής της, ανοίγονται πολυάριθμα σπήλαια, τα οποία είχαν κατοικηθεί σε όλες τις περιόδους, από την Παλαιολιθική Εποχή ως το πρόσφατο παρελθόν. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι όλα σχεδόν διατηρούν ίχνη παλαιολιθικής χρήσης.

Ως τώρα έχουν εντοπιστεί περισσότερα από 60 σπήλαια με παλαιολιθικές επιχώσεις, επτά από τα οποία ερευνήθηκαν ανασκαφικά. Σ' αυτά έχουν αποτυπωθεί, συνολικά, όλες οι πολιτισμικές φάσεις της Μέσης και της Ανώτερης Παλαιολιθικής (καθώς και της Μεσολιθικής), μιας περιόδου 100.000 ετών, κατά την οποία έζησαν δύο ανθρώπινα είδη: οι Άνθρωποι του Νεάντερταλ και οι Ανατομικά Σύγχρονοι Άνθρωποι (*Homo sapiens*). Πρόκειται για ένα σπουδαίο σύνολο παλαιολιθικών θέσεων συγκεντρωμένων σε τόσο μικρή έκταση, που καθιστούν τη χερσόνησο της Μάνης ένα εξαιρετικά σημαντικό πεδίο έρευνας, πρόσφορο για τη μελέτη της Παλαιολιθικής Εποχής και ειδικότερα της Μέσης και της Ανώτερης Παλαιολιθικής.

Τα στοιχεία που έχουν έλθει στο φως παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για τους παλαιολιθικούς κατοίκους της Μάνης, το φυσικό τους περιβάλλον, τον τρόπο ζωής τους και τον πολιτισμό τους στα διαδοχικά στάδια αυτής της μακρόχρονης περιόδου. Ενδεικτικά, τα στοιχεία αυτά φωτίζουν το κλίμα και το φυσικό περιβάλλον (τοπίο, χλωρίδα, πανίδα) στις διαδοχικές παγετώδεις και μεσοπαγετώδεις περιόδους (και στάδια), τη χρήση του χώρου και την κατοίκηση των σπηλαίων, τις κυνηγετικές πρακτικές των παλαιολιθικών κυνηγών, τα χαρακτηριστικά των πολιτισμικών σταδίων της Μέσης και της Ανώτερης Παλαιολιθικής, τη μετάβαση από τη Μέση προς την Ανώτερη Παλαιολιθική και τη διαδοχή των Νεαντερτάλιων από τους *Homo sapiens*, τα ανατομικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά των ίδιων των ανθρώπων, τις διαδοχικές τεχνολογικές καινοτομίες που οδήγησαν στην πνευματική και πολιτισμική ανέλιξη, κατά τη διάρκεια της μακρόχρονης αυτής περιόδου και τις πνευματικές και μεταφυσικές ανησυχίες των ανθρώπων.

Πέμπτη 18 Φεβρουαρίου 2016, ώρα 19.00

Αμφιθέατρο "Αλ. Αργυριάδης"

Κεντρικό κτήριο Πανεπιστημίου Αθηνών (Πανεπιστημίου 30)

Είσοδος ελεύθερη

Υπεύθυνες διοργάνωσης:

Γεωργία Κουρτέση-Φιλιππάκη, αναπλ. καθηγήτρια Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Νένα Γαλανίδου, αναπλ. καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης

Παλαιολιθικό Σεμινάριο

Νένα Γαλανίδου

Αναπληρώτρια καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας
Πανεπιστήμιο Κρήτης

**Η Λέσβος πριν από μισό εκατομμύριο χρόνια - Οι
αρχαιολογικές μαρτυρίες από τα Ροδαφνίδια στο Λισβόρι**

**Lesbos half a million years ago – The archaeological
finds from Rodafnidia, Lisvori**

Η χρονιά που πέρασε σηματοδεύτηκε από μια έκρηξη μετανάστευσης πληθυσμών από χώρες της Ασίας και της Αφρικής οι οποίοι αναζητούν ένα καλύτερο αύριο στην Ευρώπη μακριά από το φάσμα της πείνας, του πολέμου και της εξαθλίωσης. Κομβικής σημασίας στις μεταναστευτικές διαδρομές είναι η Λέσβος, το μεγαλύτερο και πλουσιότερο σε φυσικούς πόρους νησί του Ανατολικού Αιγαίου, που βρίσκεται πολύ κοντά στην Ασιατική ακτή. Στο σεμινάριο αυτό θα μιλήσω για τις απαρχές των μεταναστευτικών ροών στα βάθη της προϊστορίας, την Κατώτερη Παλαιολιθική Εποχή, και για την πρώιμη κατοίκηση στο ανατολικό άκρο της Ευρώπης. Τα Ροδαφνίδια στο Λισβόρι Λέσβου είναι μια υπαίθρια θέση με κατάλοιπα Παλαιολιθικής δραστηριότητας από το Μέσο Πλειστόκαινο. Η συστηματική έρευνα που πραγματοποιεί το Πανεπιστήμιο Κρήτης από το 2012 έχει φέρει στο φως αρχαιολογικές μαρτυρίες σε μια αλλουβιακή πεδιάδα κοντά στις θερμές πηγές του Κόλπου της Καλλονής. Χειροπελέκεις, κοπέις, άλλα μεγάλα κοπτικά εργαλεία, λιάνιστρα και ξέστρα σε τεράστια αποκρούσματα αποσπασμένα από γιγάντιους πυρήνες ηφαιστειακών πετρωμάτων έρχονται κάθε χρόνο στο φως από το υπέδαφος του Λισβορίου. Συγκροτούν το μεγαλύτερο σύνολο της Αχελαιάς τεχνοπολιτισμικής παράδοσης στη νοτιοανατολική Ευρώπη. Ο εντοπισμός του στις όχθες μικρών ποταμών και χειμάρρων στις παρυφές μιας μεγάλης λίμνης καθιστά τα Ροδαφνίδια θέση όμοια με άλλες στην Αφρική, τη Συροπαλαιστίνη, την Ανατολία και την Ινδία.

Η έρευνα στα Ροδαφνίδια είναι διεπιστημονική και τροφοδοτεί με υλικό και ερωτήματα την παγκόσμια συζήτηση για τις μεταναστεύσεις των ανθρωπιδών που έζησαν πριν από μισό εκατομμύριο χρόνια. Σήμερα η Λέσβος είναι νησί, ωστόσο η κλιματική αλλαγή και η ταπείνωση της θαλάσσιας στάθμης κατά τις παγετώδεις περιόδους του Πλειστοκαίνου είχαν ως αποτέλεσμα την ένωσή της με την Ανατολία για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Ήταν τότε που μεγάλα τμήματα του Αιγαίου Πελάγους μετρέπονταν σε χέρσο, διευκολύνοντας τη μετακίνηση πληθυσμών ζώων και ανθρωπιδών. Σε αντίθεση με τους σημερινούς μετανάστες, οι οποίοι για να προσεγγίσουν την Ευρώπη ακολουθώντας πανάρχαιες διαδρομές διασχίζουν θαλάσσιους δρόμους, οι μετανάστες της Κατώτερης Παλαιολιθικής Εποχής περπατούσαν στο Αιγαίο μεταφέροντας τον πολιτισμό και τις τεχνολογικές κατακτήσεις της εποχής τους.

Τετάρτη 23 Μαρτίου 2016, ώρα 19:00

Αμφιθέατρο “Αλ. Αργυριάδης”

Κεντρικό κτήριο Πανεπιστημίου Αθηνών (Πανεπιστημίου 30)

Είσοδος ελεύθερη

Υπεύθυνες διοργάνωσης:

Γεωργία Κουρτέση-Φιλιππάκη, αναπλ. καθηγήτρια Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Νένα Γαλανίδου, αναπλ. καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης

Παλαιολιθικό Σεμινάριο

Javier Baena Preysler

Καθηγητής Αυτόνομου Πανεπιστημίου Μαδρίτης

***The Lower and Middle Paleolithic in Madrid (Spain).
Recent discoveries.***

**Η Κατώτερη και Μέση Παλαιολιθική στη Μαδρίτη
(Ισπανία). Πρόσφατες έρευνες**

The central region of the Iberian Peninsula is dominated by Mesozoic and Palaeogene sedimentary deposits in which geochemical processes provide a wide range of siliceous outcrops.

New investigations carried out over the last few years in the Madrid Tertiary Basin have revealed a large number of Mousterian and Acheulean sites used for the exploitation of flint. The find is significantly important because it adds context to the understanding of the intense human activity in the central parts of the Iberian Peninsula during the middle Pleistocene. The sites are spread across an extensive zone of thousands of hectares; Set on a vast platform on the watershed between the Manzanares and Jarama rivers, with particular “economic” relations with the activities developed in the river terraces.

Since the second half of the Middle Pleistocene the seasonal flows of streams eroded the Miocene clays, leaving large numbers of flint nodules visible to the hominids. Investigations show a sustained period of active quarrying, with much of the liberated material converted into different reduction schemas depending of the studied period. Diachronical changes in the catchment strategies along the Middle to Upper Pleistocene were documented in the area and some preliminary results are presented, as a trace of the changes produce into the human communities during this period of time.

Thus, this approach, take into account a diachronically analysis of the Chaines operatoires, in Acheulian and particularly in Mousterian sites. The segmentation or the integrity of those Chaines are a key aspect to understand the general organization of activities of this human groups. As a preliminary hypothesis, the presence of differences inside those context and the existence of recycling or re-use inside the abundance, could be explain in terms of social or economic reasons. The changes produce during the Lower and middle Paleolithic introduce important changes in social participation in the flint knapping activities and strategies that could contribute to explain its presence.

Με τη συμβολή της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών

εφα

ÉCOLE FRANÇAISE D'ATHÈNES
ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΑΘΗΝΩΝ

Δευτέρα 4 Απριλίου 2016, ώρα 19.00

Αμφιθέατρο “Αλ. Αργυριάδης”

Κεντρικό κτήριο Πανεπιστημίου Αθηνών (Πανεπιστημίου 30)

Είσοδος ελεύθερη

Υπεύθυνες διοργάνωσης:

Γεωργία Κουρτέση-Φιλιππάκη, αναπλ. καθηγήτρια Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Νένα Γαλανίδου, αναπλ. καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης

Παλαιολιθικό Σεμινάριο

Κατερίνα Χαρβάτη

Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Eberhard-Karls, Tübingen

Νέες παλαιοανθρωπολογικές έρευνες στα πλαίσια του προγράμματος PaGE, 2012-2015

New palaeoanthropological research conducted: the PaGE project 2012-2015

Η παλαιοανθρωπολογική έρευνα στην Ευρώπη, αν και χαρακτηρίζεται από μια μακρόχρονη παράδοση συστηματικών μελετών, συνεχίζει να παράγει μη αναμενόμενα και αιγισματικά ευρήματα. Τα τελευταία χρόνια, τέτοιες απροσδόκητες παλαιοανθρωπολογικές ανακαλύψεις έχουν αναθεωρήσει ριζικά τις απόψεις μας σχετικά με την ανθρώπινη παρουσία στην Ευρωπαϊκή ήπειρο. Παρόλο που οι ανακαλύψεις αυτές επέφεραν σημαντικές αλλαγές στην Ευρωπαϊκή παλαιοανθρωπολογική έρευνα, βασικά ερωτήματα παραμένουν αναπάντητα σχετικά με τη φυλογενετική ταυτότητα των πρώτων Ευρωπαίων, τον τόπο καταγωγής τους, τις εξελικτικές προσαρμογές που κατέστησαν δυνατή την εξάπλωσή τους. Ο αριθμός των αναγνωρισμένων ειδών, οι σχέσεις προγόνου-απογόνου μεταξύ τους αλλά και σε σχέση με τα είδη γνωστά από την Αφρική και την Ασία, αποτελούν ζητήματα που δεν έχουν ακόμα κατανοηθεί. Παρόμοια ερωτήματα έχουν ανακύψει σχετικά με την εμφάνιση των σύγχρονων ανθρώπων (*Homo sapiens*) στην Ευρώπη και τις πιθανές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των *Homo sapiens* και των *Homo neanderthalensis*.

Στα πλαίσια αυτού του επιστημονικού διαλόγου, τα καιρία ευρήματα που θα βοηθήσουν στην επίλυση των ανωτέρω ερευνητικών ερωτημάτων δεν έχουν έρθει ακόμα στο φως. Τέτοια αποφασιστικά στοιχεία αναμένονται από τις περιοχές που λειτούργησαν ως «πύλες εισόδου», μέσα από τις οποίες πέρασαν τόσο οι «αρχαϊκοί» ανθρωπίδες όσο και, αργότερα, οι πρώτοι σύγχρονοι άνθρωποι, κατά την είσοδό τους στην Ευρώπη. Η Βαλκανική χερσόνησος και συγκεκριμένα ο Ελλαδικός χώρος βρίσκεται ακριβώς πάνω στον πιθανότερο δρόμο εξάπλωσης μεταξύ της Αφρικής, της Δυτικής Ασίας και της Ευρώπης. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια των παγετωδών περιόδων, η περιοχή αυτή αποτέλεσε ένα από τα τρία περιβαλλοντικά «καταφύγια» της Ευρώπης για πολλά είδη χλωρίδας και πανίδας, πιθανότατα και για ανθρώπινους πληθυσμούς. Εντούτοις, η παλαιοανθρωπολογική έρευνα στη Βαλκανική είναι μέχρι τώρα αποσπασματική και ελλιπής. Η ομάδα του PaGE (Τμήμα Παλαιοανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Eberhard Karls Tübingen), σε συνεργασία με την Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας, το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, πραγματοποίησε έρευνες πεδίου σε επιλεγμένες τοποθεσίες και επανεξέτασε το παλαιοανθρωπολογικό υλικό της περιοχής, με στόχο να συμβάλει στην πλήρωση αυτού του τελευταίου «κενού» της Ευρωπαϊκής παλαιοανθρωπολογίας.

Τετάρτη 25 Μαΐου 2016, ώρα 19.00

Αμφιθέατρο "Ι. Δρακόπουλος"

Κεντρικό κτήριο Πανεπιστημίου Αθηνών (Πανεπιστημίου 30)

Είσοδος ελεύθερη

Υπεύθυνες διοργάνωσης:

Γεωργία Κουρτέση-Φιλίππáκη, αναπλ. καθηγήτρια Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Νένα Γαλανίδου, αναπλ. καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης